

Radnóti Aladár—Gabler Dénes

RUSOVCEI (OROSZVÁR) ÁSATÁSOK (1942–43)

Radnóti Aladár hagyatéka 1960-ban került a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárába (MNM Adattár 80. X. IV). Az anyag rendezése során Tóth E. fedezte fel benne Radnóti A. 1942–1943-ban Oroszvárott [ma: Rusovce, Bratislava (Pozsony) peremkerülete] folytatott ásatásairól szóló tanulmányának kéziratát. Ennek publikálásra való átengedését és a feldolgozás során nyújtott értékes segítséget ezúton köszönöm meg Tóth E.-nek és az Adattár vezetőjének, Sz. Burger A.-nak. A kisebb hiányosságoktól eltekintve késznek tekinthető ásatási jelentés, ill. feldolgozás — a felhasznált irodalomból kideríthetően — valószínűleg 1948-ban, vagy alig később készülhetett. Megkésett kiadását egyrészt az indokolja, hogy a publikáció az 1960-as évek óta nagy lendülettel folyó gerulatai kutatásokat segítheti, többek közt a tábor és az auxiliáris vicus lokalizálásának és kiterjedésének kérdésében (ezt tartalmazza a kézirat első része). Nem kevésbé fontos az ásatásból származó értékes leletanyag ezúton történő, dokumentált közreadása, minthogy ebben olyan ritka darabok találhatók, mint az itt részletesen elemzett zablá, a pannóniai emléktárgyban másutt alig felbukkanó Merkur üveg (ld. BAR-KÓCZI L.: Römische Gläser in Ungarn c. munkájában), vagy az importált sigillata és raetiai kerámia. A kézirat szövegét változtatás nélkül hozzuk, ugyanakkor a lábjegyzeteket a ComArchHung szerkesztési elveinek megfelelően kellett átalakítanunk, ill. jegyzékbe rendeznünk a függelékben felhasznált irodalommal együtt. Ennek megfelelően a hivatkozásokat ki kellett egészítenünk, esetenként pótolni kellett a hiányokat. Az eredeti kéziratban ezek a szövegrészek (itt I., ill. II. számozással) végén kaptak helyet. A 15. jegyzetben az eredeti szövegben szereplő „hamarosan megjelenő publikáció” helyett Barkóczi L. 1951-ben megjelent dissertációjára hivatkoztunk.

A hagyatékban a feltárt részleteket bemutató rajzokat, metszeteket nem találtunk, így az előkerült római falak elhelyezése csak a leírás alapján kísérelhető meg. (A feltárt épületrészlet a X–XI. sz.-i temető térképén található, amelyre Kiss A. hívta fel figyelmemet. Segítségét ezúton köszönöm meg.) A teljes leletanyag közlésétől terjedelmi okokból kellett eltekintenünk; itt csak azokról a tárgyakról mutatunk be képet, amelyekkel Radnóti A. foglalkozott. Bár a terra sigillatákat részletesen elemezte

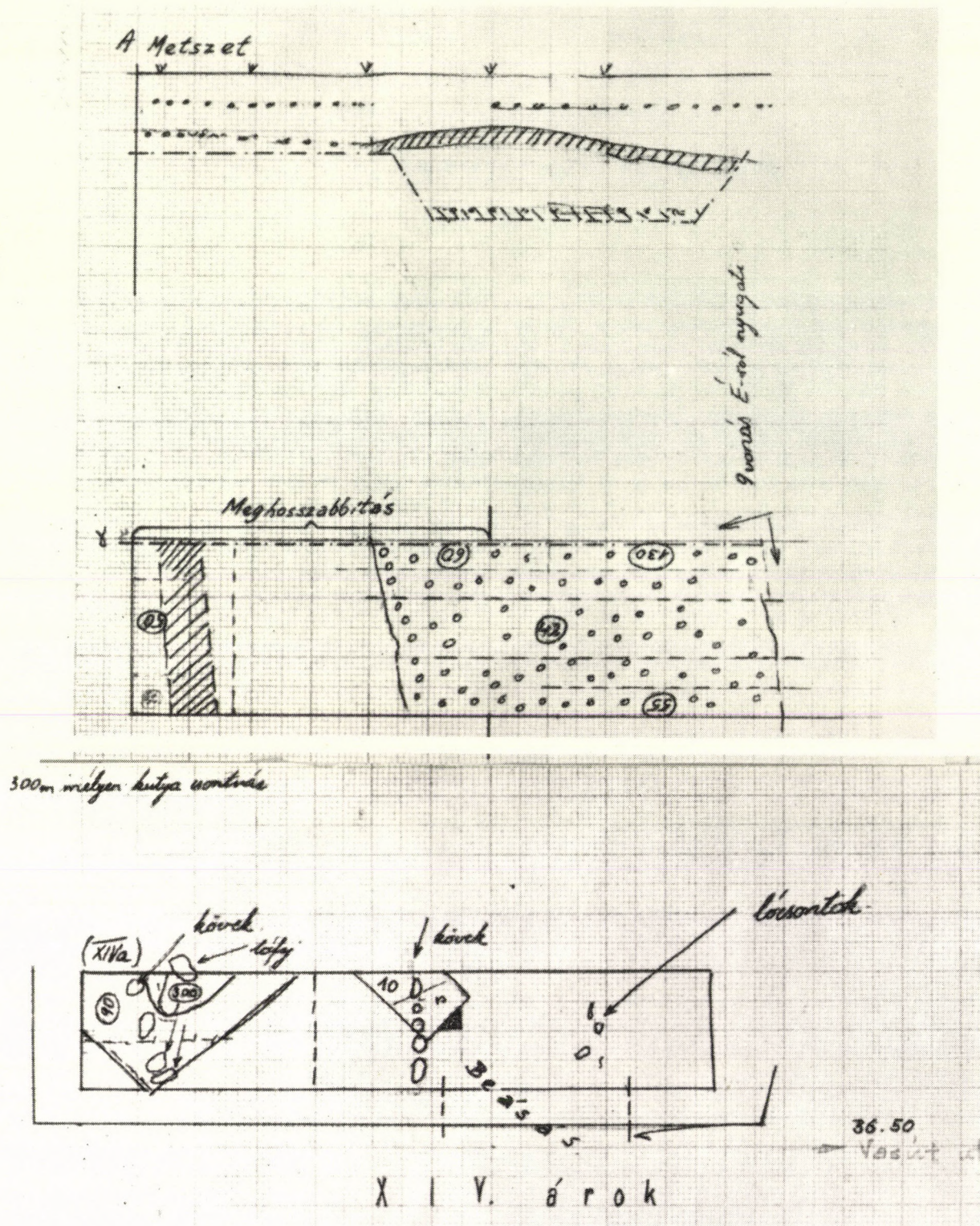
(s e szövegrészeket is teljes egészében hagytuk meg) a függelékben ezt az anyagot mégis újraértékeljük, hisz az elmúlt 30 évben éppen e kerámiafajtára vonatkozóan halmozódott fel számos új ismeret, amely a műhelyek meghatározására, ill. időrendjére vonatkozó megállapításokat érintik. E leletcsoport újabb elemzését szükségessé tette az is, hogy az 1942–43. évi oroszvári ásatások során mindössze 2 érem került elő, így a keltezés elsősorban a sigillaták adataira épül. Másfelől ennél az anyagnál az újabb szlovákiai közlemények módot nyújtottak összevetésre, az eredmények egyeztetésére, kiegészítésére, így a vizsgálatok nagyobb összefüggésekbe illeszkedhettek.

Radnóti A. munkáját ezúton közreadva reméljük, hogy az segítséget tud nyújtani Gerulata és általában a pannóniai limes kutatóinak.

I.

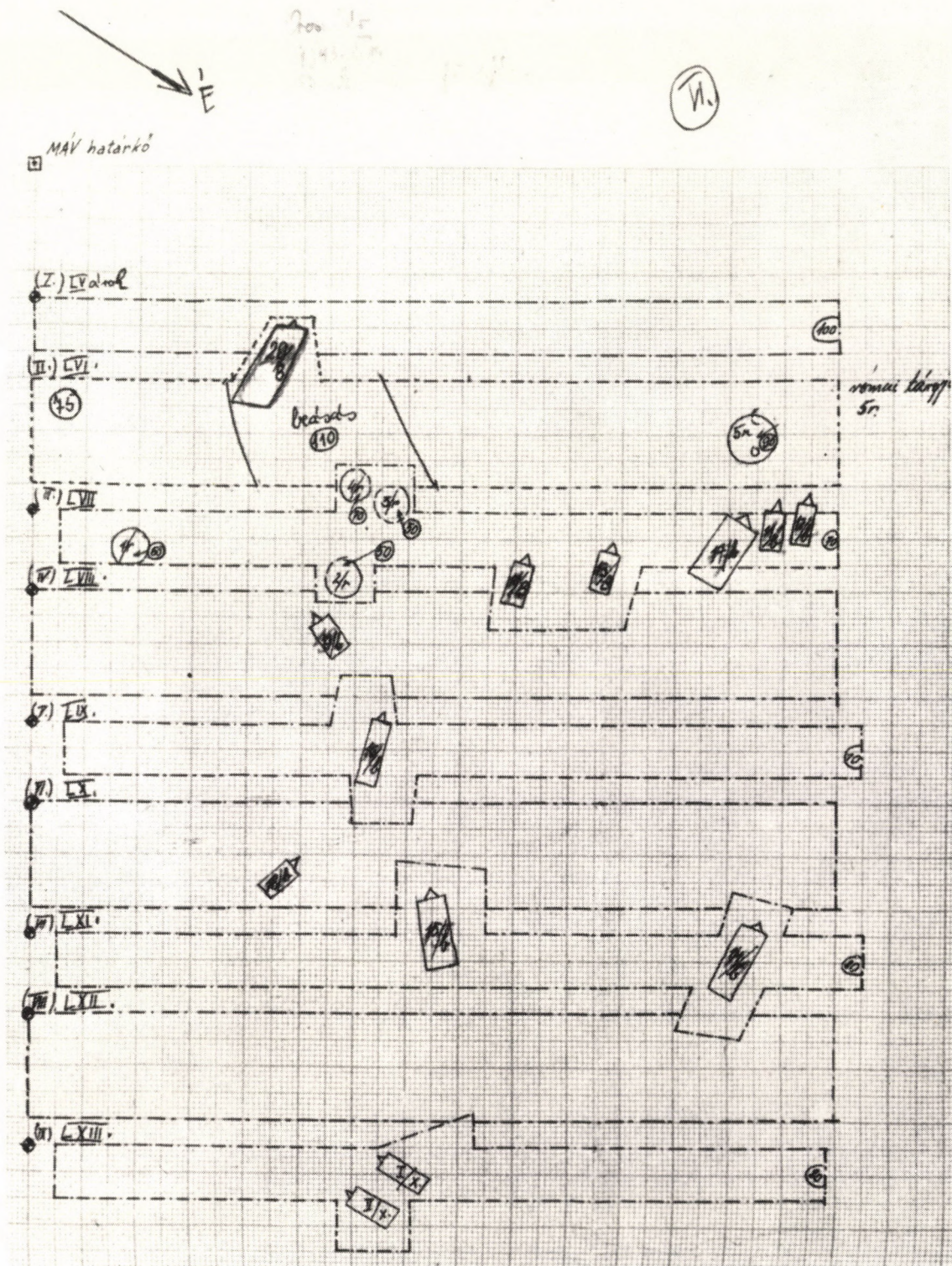
Összefoglalva a legutóbbi oroszvári ásatások római leletanyagát, két irányban bővítették ismereteinket a környék római-kori települését illetőleg. Az ásatásokkal átkutatott részen szórványosan beépült terület nyomait találtuk meg a római házalappal, küttal, hulladékgyödrökkel. Az építkezés ezen a területen az I. sz. végén veszi kezdetét, az épületek fennállhattak a II. sz.-ban és mint a kiásott épületrész leletanyaga bizonyítja, életük helyenként átnyúlik a következő évszázadba is. Persze messzemenő következtetéseket a néhány kiásott részletből levonni nem lehet, annyi azonban bizonyos, hogy a településhez tartozó hulladékanyagban a III. sz. kerámiája még szerepel, a jellegzetesen IV. sz.-i pedig már nem. A szórványosan beépített teleptől DK-re, egy helyi útvonal környékén, feltártak hamvasztásos sírokat a II. sz. második feléből. Az itt talált lótemetkezés, amely a temető szélét jelezte, valószínűleg kelta kultikus képzetek továbbélése ebben a században. A csontvázas sírok a III. sz. végéről származnak.

A második fejezetben ismertetett adatokat kell összevetnünk a most kiásott római sírok leletanyagával. Feltűnő, hogy Sőtér korábbi ásatásainál nem találkoztunk ezen a területen hamvasztásos sírokkal. Lehetséges, hogy a lelkes, de végeredményben amatőr kutató — mint annyi kortársa — nem vette fi-

1. kép Oroszvár (Rusovce). Az 1943. évi ásatás során feltárt útrészlet és annak metszete. Lent: a Vasúti sor 14. sz. ház mellett feltárt lőszír rajza. (Eredeti dokumentáció a MNM Adattárában.) M = 1 : 50.

Abb. 1 Oroszvár (Rusovce). Im Laufe der Ausgrabung vom Jahre 1943. freigelegter Straßenteil und sein Profil. Unten: Zeichnung des unter dem Haus der Vasúti sor Nr. 14 erschlossenen Pfredegrabes. (Originale Dokumentation in der Dokumentationsabteilung des MNM.) M = 1 : 50.

2. kép Oroszvár (Rusovce). Az 1942—1943. évi ásatás során a Denk földön feltárt hamvasztásos római (r) és bronzkori (b) temetőrészlet térképe. (Eredeti dokumentáció a MNM Adattárában.)

Abb. 2 Oroszvár (Rusovce). Karte des im Laufe der Ausgrabung vom Jahre 1942—1943. auf dem Acker von Denk erschlossenen bronze- und römerzeitlichen Brandgräberfeldes. (Originale Dokumentation in der Dokumentationsabteilung des MNM.)

gyelemben a hamvasztásos sírokat, nem tartva síroknak azokat. A 22. sírnál említ ugyan égetett csontokat, de egy csontvázas sírral és téglából készült oltárral kapcsolatban. Felsorolt azonban hat urnasírt, amelyek közül a 108. és 109. sz. bizonyosan római. Az elsőben, mint sírmellékleteket, 3 db fülbevalót, egy nagy bronz szűrőt,¹ kékköves gyűrűt, méceszt, és egy közelebből meg nem határozott érmet említ, a másodikban egy fibulát. Ezek alapján valószínűnek tartjuk, hogy a többi urnasír is a római korból származik. Korbán az urnasírok megfigelhetnek a hamvasztásos síroknak. A korábban felásott csontvázas sírok közül — ha sikerült is megállapítani, hogy római korú — időbeli elhelyezéseket csak azoknál lehet megállapítani, amelyekből meghatározott érmet, vagy sigillatát közöl ásatójuk. A 16. sírnál egy sírbögre mellett Antonius Pius bronzát említi,² a 28. sírban bronzfibula, vaskéssel és bögrével együtt Julianus Apostata bronzérmével, jellegzetes IV. sz.-i sírlelet, viszont a 96. sz. sír terra sigillata tája biztosan korábbi a IV. sz.-nál, a 99. sír Nagy Konstantin érme ismét a IV. sz.-ba vezet. Ha most összevetjük a korábbi sírleletek gyér tanúságtételét az újabban felásott sírok datálásával, akkor egy részt kiderül, hogy nagy kiterjedésű temetőről van szó, amelyben a II. sz.-tól a IV. sz.-ig temetkeztek, helyenkint sűrűbben voltak a sírok, másutt viszont ritkábban. Úgy látszik, hogy a temető inkább DK felé húzódott, abban az irányban volt bizonytalan a temető kiterjedése, lehetséges, hogy a Németjárfalu (Dtsch. Jahrndorf, Bgld.) felé talált szarkofág és a Sötér által 1903-ban kiásott női sír még ehhez a temetőhöz tartozott.

Kíséreljük meg tehát a szórványosan házakkal beépített területet és a nagy kiterjedésű temetőt, mint a településtörténeti adatokat, beilleszteni Oroszvár eddig ismert római kori topográfiájába. Római épületet — helyesebben falakat — az ismeretett ásás előtt Sötér Ágoston tárt fel 1888-ban, amikor a falu K-i részén, a Duna holtága mellett ma is romként a föld felszíne fölé emelkedő ún. „Bergl” részleteit igyekezett feltárni (SÖTÉR 1898, 240). A rövid összefoglaló jelentésből igen nehéz kiámozni, hogy milyen rendeltetésű épületet találtak. A nagy falvastagság (3,25 m) római táborfalra utal, nem lehetetlen azonban, hogy a római építményre középkori építkezési periódusok telepedtek (csúcsívben boltozott gyalogjáró). Az egymásra derékszögben futó falak, a félköríves quaderkő-falazás, a pillérek, a közel 2,5 m-es bejáró említése, valószínűleg egy római tábor kapujára vonatkozik. Nem szól ez ellen a másodlagosan felhasznált római sírkő sem (CIL III 13446). Sötér mindenütt megtalálta a római kultúrrejteget, sok edényt és sigillatát emleget, a legkésőbbi említett lelet II. Constantius érme.

A „Bergl” mai állapotában, mint elszigetelten álló rom, kisebb önálló római építménynek látszik. Ha azonban a szomszédos kerteket megvizsgáljuk, akkor a „Bergl” hosszanti faliránya folytatásában az apácák konyhakertjében jól látható az É-nak

futó fal és árok nyoma, a terep kisebb lépcsőjében. Tovább egy kis, a „Bergl” irányára nagyjából merőlegesen futó, közön látható táborunk É-i sarka, a Ny-i oldal azután elmosódik, csupán a község belterületén kataszteri határokkal követhető. Átmetszi a római tábor fala a budapest—bécsi országotat, az utat D-ről szegélyező udvarok alatt az úttal. A K-i táborfalnak egy részét azután ismét sikerült megtalálni Pfeffermann Ferencné 27. sz. házának pincéjében, ahol a pince vastag római falnak, a tábor falának épült. Az így körülzárt terület lenne az auxiliatábor Oroszvár.³ (8. kép) A körülhatárolás még bizonytalan, így a tábor méreteiről sem beszélhetünk.⁴ Biztosan megállapítható azonban, hogy Oroszvár auxiliatábor volt és a ma elszigetelten álló Bergl nem egy kisebb burgus, esetleg hídfőállás,⁵ hanem a római tábornak aránylag épségben maradt része, valószínűleg az ellenség felé néző kapuja volt (Porta praetoria).⁶ Amennyire Sötér megfigyelései helytállóak, valószínűnek látszik, hogy a tábor kapuját kétoldalt kiugró bástyatornyok védték. A felsőpannóniai auxilia-táborok közül még egy sincs ilyen szempontból megvizsgálva, az alsópannóniai táborok pedig — tekintve a két tartomány limesével szembenálló különböző ellenségeket — nehezen alkalmazható analógiának tűnik. A tábor keskeny oldalával a Duna, vagyis az ellenség felé néz, mint via principalis, átfutott rajta a limes. A kiásott római épület a tábor előterepén, a porta decumana előtt lehetett, és ezen az oldalon képzelhetjük el a szórványosan beépült területet (9. kép).

A dunai limes táborait a limes-út kötötte össze. Az oroszvári tábor Ny-i kapujából (porta principalis sinistra) kivezető útvonal nyomát jól lehet látni Horvátjárfalu (Jarovce) határában. A mai országtól D-re fut, átmetszi a község területét, a falutól Ny-ra jól látható nyoma a mezőkön, mint széles kavicszalag, egyenesen a köpcsenyi (Kittsee) vasútállomás épület irányában vezet, ezen túl Nemesvölgy (Edelstahl) irányában már jól ismert a carnuntumi legiostábor (Deutschaltenburg) (GROLLER 1900, 55). Ez az útvonal a tulajdonképpeni limes-út, amely egyidőben épült a legkorábbi dunamenti táborokkal (GROLLER 1900, 59). Vonalát Oroszvár közvetlen környékén néhány sír jelzi Horvátjárfalu (Jarovce) belterületén, és egy kisebb római épület, talán az utat kísérő őrállomás, a köpcsenyi (Kittsee) Fácánkert D-i határán.⁷ Valószínű, hogy ebből az útból egy kisebb jelentőségű útvonal ágazott ki, amely a Duna folyását követte, összekötötte a kisebb őrállomásokat, burgusokat a folyó partján. Ezt az utat Hainburgban megtalálták, szintén a carnuntumi tábor Ny-i kapujából indul ki és valahol az oroszvári tábor Ny-i kapuja előtt csatlakozik a limes-úthoz (GROLLER 1900, 52). Az út a porta principalis dextrát elhagyva halad át a dunacsuni (Čunovo) határon Magyaróvár irányába (Ad Flexum).

Mint említettük, a nyomaiban még körüljárható tábor fel nem mérhető, mégis némiképpen következtethetünk méreteire. Biztos adatunk van ugyanis a tábor II. sz.-i megszálló csapatáról. Az oroszvári kastély melegházába befalazott római sírkő szerint, itt az I. és II. sz. fordulóján az ala I Cannanefatium állomásozott (CIL III 4391; RÖMER 1862, 161). A csapatot i. sz. 90. és 116. között érkezik ide Germaniából.⁹ Az oroszvári sírkő a csapat áthelyezésének korából származik, mert az elhunyt Flavius Attius, a Trier környékén lakó Treveri törzsből származott, tehát a Rajnánál újoncozták és szolgálati idejének hetedik esztendejében halt meg Oroszvárt. Az ala legénysége a Rajna vidékéről származhatott, hiszen a cannanefatii nép is a Rajna torkolatánál élt, a friz földön.¹⁰ Pannóniai állomásozását követhetik a katonai diplomákon, egészen i. sz. 154-ig, 148-tól a „civium Romanorum” rangot is ott látjuk neve mellett, bár nem tudjuk, hogy milyen alkalommal kapta, lehet, hogy Antoninus Pius idején, a quádokkal szemben állta derekasan a sarat.¹¹ I. sz. 154 után már nem emlegetik a diplomák, de úgy látszik, itt marad egészen a III. sz. derekáig, mint azt egy volsinai felirat bizonyítja.¹² A lovascsapat története azután elenyészik a III. sz. zavaros évtizedeiben, nem is hallunk többet róla. Nem véletlen, hogy Oroszvárt, a carnuntumi legióstábor egyik szárnytáborában lovascsapatot, alat találunk, miként a másik szárnytáborban, Schwechatnál is eredetileg egy ala állomásozott.¹³ Mivel mind Schwechatnál, mind Oroszvárt eredetileg egy ötszázas létszámú lovascsapat épített meg, feltehető, hogy az oroszvári tábor méretei megfelelnek a schwechatinak (206 m × 192 m — vö. NOWOTNY 1911, 44). Ismerünk ugyan téglabélyeget Oroszvárt egy másik segédcsapattól, a cohors I Aelia milliaria sagittariorum equitatumtól (SÖTÉR 1898, 248; SZILÁGYI SZILÁGYI 1933, 86, 23. t. 3—4; GRAF 1936, 86), ámde ennek a Klosterneuburgban állomásozó csapatnak téglabélyegeit mindenütt ott találjuk Pannónia superior limesén, sőt messze kinn a barbár területen is, tehát az oroszvári téglák nem jelentik itteni táborozását, csupán építkezését, vagy csak téglanyag szállítását.¹⁴ Mégsem lehetetlen, hogy ennek a cohorsnak egy része idekerült a IV. sz.-ban, mivel a Notitia dignitatum az *equites Dalmatae* mellett említi az *equites sagittarii*-t is, arra nincs adatunk, hogy ez ugyanez a csapat-e (Not. Dign. Occ. 34, 21).

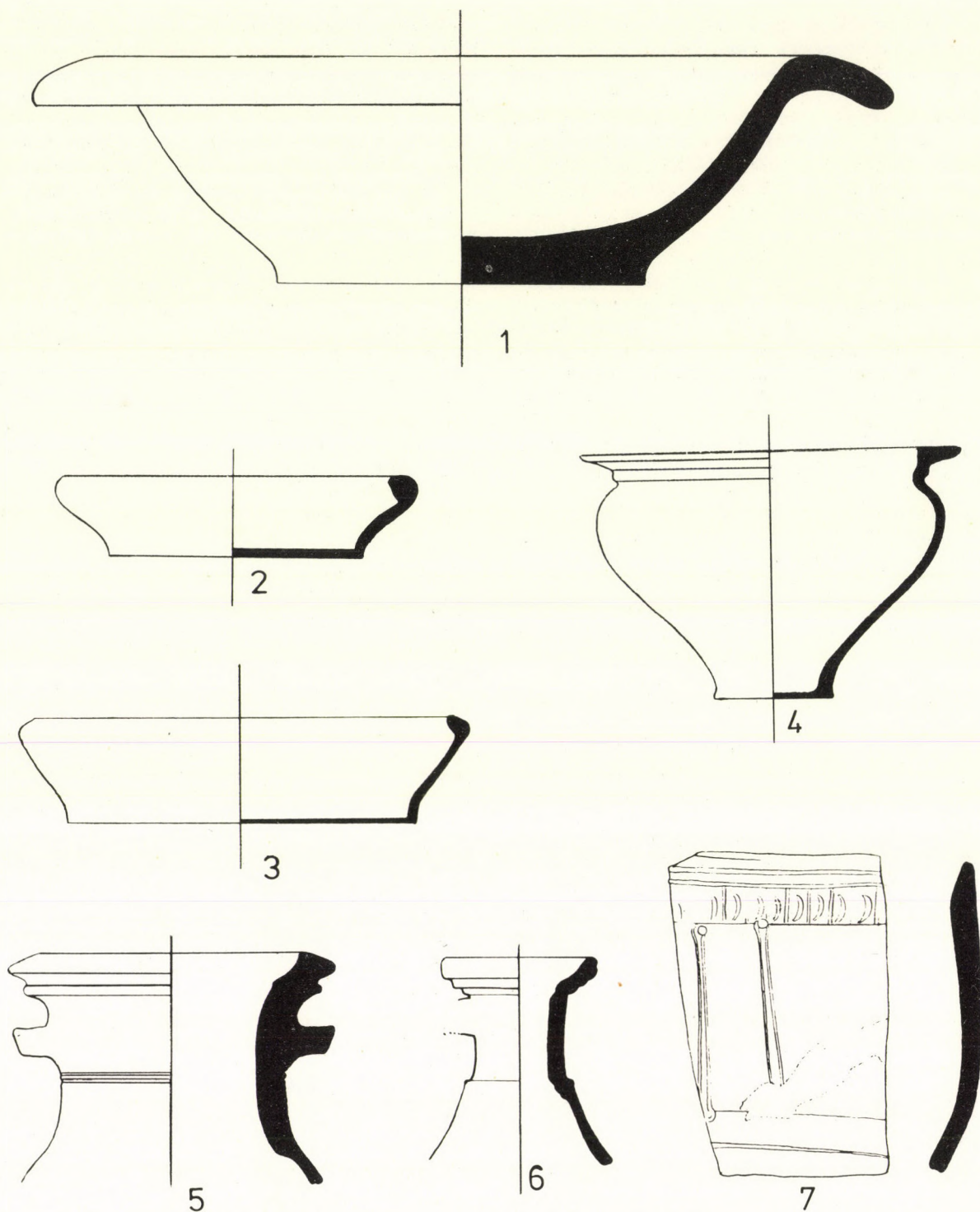
II.

A kiásott római *leletanyag* természeténél fogva két részre tagolható: a római épület, kút, és a hozzá tartozó hulladékgödrök leletanyaga, valamint római sírok mellékletei. Irányként felvehetjük a VII. munkahelyen átmetszett római utat, amelynek korát a felette talált római edénycserepek egyértelműen határozták meg. Az út a metszetenél (1. kép) nagyjából Ny—K-i irányt mutatott. Irányában megfelel

a dunai limestáborokat összekötő utaknak, de sehogyan sem indulhat ki a község belterületén észlelt tábor K-i kapujából (porta principalis dextra), ettől sokkal délebbre fut. Szélessége: 2,80 m, D-i oldalát keskeny árok kíséri az úttól 1,50 m távolságra, az árok V alakú, szélessége 25 cm, mélysége a római felszín alatt 30 cm. Az utat átmetszve, már (1. kép a—b) szerkezete szerint sem lehetett limesút. Alul durvább zúzalék, felette dunai kavics, koronája habarcsos, kőburkolás sohasem volt rajta, pedig Marsigliól tudjuk, hogy Oroszvár környékén a limesút nagy kockakövekkel volt burkolva, és még a XVII. sz.-ban jól látható volt, annyira, hogy a kiváló régiségbúvár a keréknyomokat is látta rajta, és ezt művében meg is örökítette (MARSIGLI 1726, 87. Tab. 33, Fig. II.). Az átvágott út tehát egy helyi útelágazás, a táborhoz viszonyítva a D-i kaputól (porta decumana) kiinduló útnak, helyesebben ennek egyik elágazásának felel meg, amely D-ről ívben megkezdte a tábor DK-i sarkát. Az épület ettől az úttól távol Ny-ra mutatkozott a település egyéb nyomai, az út közelében szétszórt temetkezéssel találkoztunk.

Az ásatás folyamán felszínre került római épület kis része volt feltárható, a telekhatár miatt. A három helyiség csekély leletanyagával sok következtetés levonására nem alkalmas. Az épület nem része egy zárt, beépített területnek, de az sem valószínű, hogy teljesen magában állt volna ezen a területen, hiszen majdnem az egész ásatási területen elég sűrűn találkoztunk római hulladékkal, amelyek a közeli épületeket jelzik. Elszórtan feltételezhetünk házakat, nagyobb udvarokkal. A ház udvarán ástott kút is előkerült, azonkívül az udvar hulladékgödre. A táborhoz viszonyítva a D-i kapu mögött, közel a táborhoz ilyen szórványosan beépített terület képezte a tábor előterepét. Az előterep a tábor fortifikációs szabályai szerint nem épülhet be.¹⁵ Az ellenséggel ellentétes oldalon, tehát a porta decumana irányában várnók a táborhoz tartozó, de abból kiszorult lakosság települését. Az nincs messze a nyomaiban észlelhető táborároktól, tehát lehetséges, hogy ilyen közel a táborhoz széles sávban tényleg nem építették be az előterepet, csak szórványos épületek voltak.

Az épület irányítása nagyjából megfelel a tábor irányításának. A kút elhelyezéséből arra következtethetünk, hogy az épület kiásott Ny-i részlete, az épület háta, a bejáratot és a legfontosabb helyiségeket K-i részen képzelhetjük el a porta decumanából kiinduló út felé. Az építkezés metszete, szerkezete és a hypocaustum berendezése nem ad támpontokat az épület korára, jobban eligazít az épületből és a közelében talált hulladékgödrök kiásott leletanyaga. A terra sigillata edénytöredékek elég biztos adatokat szolgáltatnak az épület korára nézve. A legkorábbi terra sigillata töredék egy Drag. 37 tál fenéktöredéke, levélfűzér-díszítéssel. A délgalliai La Graufesenque-ban működő fazekastelep készítménye (HERMET 1934, 47, t. 35). A hármas le-

3. kép Oroszvár (Rusovce). Az 1942—1943. évi ásatás során feltárt épült környékén talált kerámia. 1. Dörzstál, 2—3. Szürke, érdesfelületű tányér, 4. Szürke, szemcsés fazék, 5. Amphora, 6. Korsótöredék, 7. ún. raetiai áru. (Eredeti dokumentáció a MNM Adattárában.)

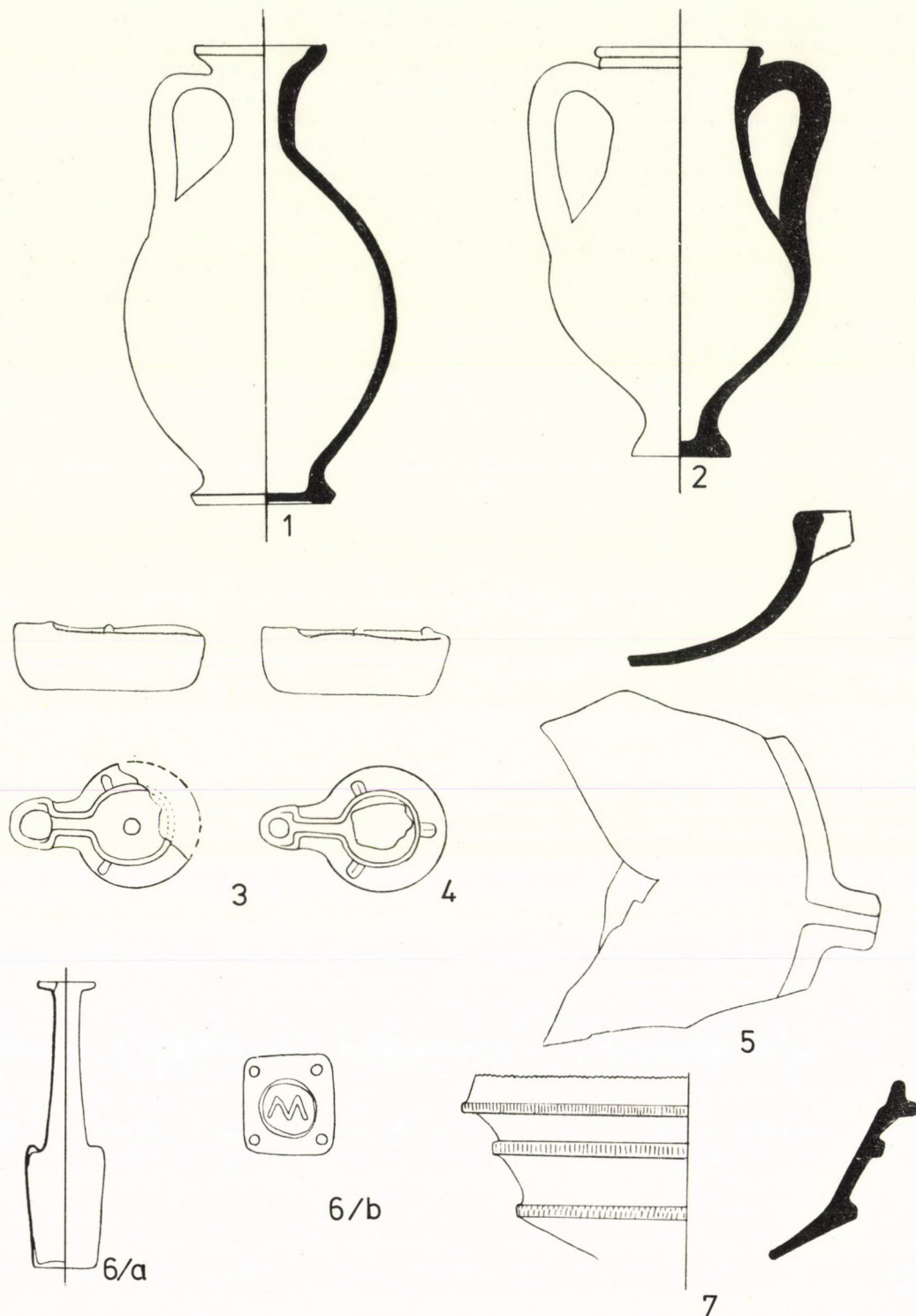
Abb. 3 Oroszvár (Rusovce). Die in der Umgebung des im Laufe der Ausgrabungen vom Jahre 1942—43. freigelegten Gebäudes gefundene Keramik. 1. Reibschüssel, 2—3. Grauer Teller mit rauher Oberfläche, 4. Graues, körniges Gefäß, 5. Amphora, 6. Krugfragment, 7. sog. rätische Ware. (Originale Dokumentation in der Dokumentationsabteilung des MNM.)

velekből álló tömött fűzer középső levelei rovátkoltak. Ilyen jellegzetes díszítést figyelt meg Knorr egy rottweili darbon, amelyet Nero-Vespasianus idejének korábbi darabjai közé sorol (KNORR 1919, 88, 94 t. D). A rottweili darabon a minta azonban nem alsó lezárás, hanem keretelt díszítés. Mint alsó lezárás, inkább a későbbi Flavius körből származó darabokról ismert.¹⁶ Ugyancsak a flaviusi korból származik egy Drag. 33 csésze mesterjegyes töredéke (k., 2): T·D·DI·M. Feloldása Teddillus lenne, aki a legkorábbi lezouxi mester és a Flaviusok alatt dolgozott.¹⁷ Szintén lezouxi gyártmány egy kisebb domborműves töredék, amelynek mestere nem határozható meg egyértelműen (DÉCHELETTE 1904, 331; JUHÁSZ 1935, 53, 6. t. 7; KNORR 1910, 12. t. 6; 3, 10). A többi terra sigillata rheinzaberni darab, a Drag. 32 tányér bélyegzőtöredéke, valószínűleg Stabilisra egészíthető ki, aki az Antoninusok korában dolgozott (OSWALD 1931, 308).

Az épületnél a sigillatákkal együtt kiásott házi kerámia jellegtelen. A házi kerámia legtöbbször helyben, vagy a legközelebbi nagyobb ipari központban készült, nem szállították nagyon messziről. Az Oroszváron talált római kerámia legnagyobb része Carnuntumból kerülhetett ide, ha nem tételezünk fel helyi fazekasműhelyt.¹⁸ Másrészt a házi kerámia az egész limes mentén regionálisan és időben egyaránt kevés eltérést mutat. A bevált formákat évtizedekig használták. A rózsaszín anyagú dörzsöltőtál, valamint a szürke csillámos áru (urna, csupor és tányér), amilyenek a terra sigillatákkal együtt kerültek elő az ásatás folyamán, az épületek omladékaik közül — általánosak a limes mentén. Ha Oroszvárt nem is, de a közeli Carnuntumban gyártották ezeket.¹⁹ Feltűnő nagy számban kerültek elő a fekete és szürke szemcsés anyagú, behúzott szélű tányérok (a ház mellől is (3. kép 2—3), amely a házi kerámia egyik legközönségesebb formája (GROLER 1906, 114, 59). A vékonyfalú kerámiát egy kisebb, egyenesfalú csésze töredéke képviseli, a „barbotine” díszítéssel. A formát a töredékből nehéz rekonstruálni (BÓNIS 1942, 19. t. 1), a szétfolyó primitív díszítés jelzi, hogy nem tartozik a korai raeitai hasonló díszítésű csészékhez, hanem ennek az edényfajtának egy festett helyi utánzata (3. kép 7). A római épület közvetlen közeléből való, tehát a leletanyagához tartozik két tálperem töredéke. A két peremtöredék a Római birodalomban széltében-hosszában ismert galléros tál két variánsát mutatja. Minket a díszítés érdekel közelebbről. Világos alapszínre ecsettel pásztákban íves sávokat festettek narancssárga, vagy világos piros színnel, és így kiégetik (5. kép 5). Eredetileg alabástrom edényeket utánóztak ezzel a festéssel. A limes mellől Brigetióból igen jól ismerjük ezt a kerámiát,²⁰ feltehető azonban, hogy másutt is, így Carnuntumban is készítették ezt az edényfajtát a felsőpannoniai limes mentén. Brigetióban a pásztásan festett kerámia a II. sz.-ban virágzott.

A római épülethez kiásott kút is tartozott. A kútban talált terra-sigillata töredékek lezouxi darabok, tehát nagyjából egykorú az épülettel. A kútban természetesen a nagyobb meritőedények vannak képviselve, többek között egy amfora is (3. kép 5). Mindezek közelebbi datálást nem adnak, de tény, hogy a kutat csak a római korban használták. A kút közelében egy korsó töredékeit találták (3. kép 6). A forma egyike a legelterjedtebb korsóformáknak, amely szintén a II. sz.-ban mindenütt megtalálható a Római birodalomban, így Pannonia egész területén is (BÓNIS 1942, 19. t. 1). Ugyancsak az épülethez tartozott az A és B hulladékgödör anyaga, továbbá az épület közelében talált szórványleletek. Az A hulladékgödörben az épület leletei között megismert csillámos szürke árun kívül egy belül vörös festésű, behúzott szélű tál töredéke is előfordul. Ez a darab jelzi, hogy ez a közönséges forma hányféle technikával vált általánossá a házi használatban. Két terra sigillata darab határozza meg a gödör korát. Az egyik Drag. 37-es töredéken a tojásfűzer a kis rozattás pálcátaggokkal ismert a blickweileri gyárak formakincséből (KNORR—SPRATER 1927, 82. t. 21). Ugyancsak innen ismert a tojásfűzer alatti gyöngysor, ellentett hosszúkás tagokkal (KNORR—SPRATER 1927, 82. t. 38), a leveles bokor (KNORR—SPRATER 1927, 80. t. 21), és az ugró szarvas képtípusa (KNORR—SPRATER 1927, 79. t. 2), amelyek egyértelműen határozzák meg töredékünket, mint az „ugró állatok” mesterének gyártmányát, aki a többi blickweileri mesterrel együtt i. sz. 110—160 között működött (KNORR—SPRATER 1927, 66). A másik sigillata töredék rheinzaberni áru. A gödör anyaga tehát a Kr. u. II. sz. második felére tehető. A B gödör hulladékanyagában említésre méltó lelet nem volt.

A ház körül szórványosan előkerült római emlékekről kell még néhány szót szólnunk. A középkori sírok anyagában fordultak elő kisebb-nagyobb edénytöredékek, amelyek a ház környékén heverő hulladékokból kerültek a sírok földjébe. Minket közelebbről ismét a sigillaták érdekelnek. Az egyik Drag. 37-es tál darabja rheinzaberni áru. A nagy tojásfűzer a ferdén rovátkolt pálcátaggokkal azonnal elárulja (LUDOVICI R. 51), hogy a képmezőben látható nagy levél is ismert a rheinzaberni díszítőformák között (LUDOVICI V. P. 10). A két díszítőforma nem elégséges egy mester meghatározásához, mivel ezt a fajta tojásfűzért és a nagy levéldísz több mester is alkalmazta formatáljain. A legkisebbi sigillata egy westerndorfi táltöredék (Drag. 37). A tálon alkalmazott díszítőmotívumok a westerndorfi fazekasoknál ismert képtípusok (tojástag HEFNER 121; flótázó HEFNER 35; bestiarius HEFNER 26). A westerndorfi terra sigillatából ítélve az épület élete valószínűleg nem fejeződött be a II. sz.-ban, hanem a III. sz.-ban is lakták, és az előkerült házi kerámia is megoszlik a II. és a III. sz. között. A szórványos leletként előkerült dörzsöltőtál (3. kép 1) és a firmamécses nem nyújt újabb támpontot a datálás-

4. kép Oroszvár (Rusovce). Az 1942—1943. évi ásatás során talált leletek.
1—2. Korsó és kancsó, 3—4. Firmamécses, 5. Festett tál kiöntővel (F gödör),
6. Merkur üveg az 1. sz. hamvasztásos sírből, 7. Füstölőtál.
(Eredeti dokumentáció a MNM Adattárában.)

Abb. 4. Oroszvár (Rusovce). Im Laufe der Ausgrabung vom Jahre 1942—1943. zum Vorschein gekommene Funde. 1—2. Krug und Kanne, 3—4. Firmenlampe, 5. Bemalte Schale mit Ausguß (F-Grube), 6. Merkurglas aus dem Brandgrab Nr. 1, 7. Rauchpfanne. (Originale Dokumentation in der Dokumentationsabteilung des MNM.)

hoz (IVÁNYI 1935, XVII. típus, XLIX. t. 7). Mivel az épületben és környékén előkerült leletanyag az I. sz. végétől a III. sz.-ig terjed, de a jellegzetes késői IV. sz.-i leletek nem kerültek elő, feltehetően a római épület keletkezése a Flaviusok korára nyúlik vissza.

A római épülettől K-re, ugyancsak a tábor előterepén fekszik az a parcella, amelyet a IX. sz. munkahellyel jelöltünk meg. A római leletanyag ezen a területen csak néhány hulladékgödörben szórványként jelentkezik, hogy ezek a hulladékgödrök épülethez tartoztak-e, vagy a táborból kihordott szemét, amelyet az előterep planírozásához használtak fel, nem tudjuk. A D jelű gödörben dominál az érdekes felületű szürke konyhakerámia. Korai jelentkezését ez a kerámia és a vele együtt talált két sigillata jelzi, melyek a Lezouxból származnak és a II. sz. első felére határozza meg a leleteket. Az E hulladékgödör sigillatái Rheinzabernből valók, köztük az ásatásnál előkerült legérdekesebb töredékek. Drag. 37 tál nagyobb töredéke, díszítésében az utak istennői szerepelnek feliratokkal. Töredékünkön a két gazdag redőzetű ruhás nőalakhoz tartozik a felirat: BIBIE, vagyis Biviae, kiegészítve a hármas nőalakot: TRIBIE, végül négy nőalak QVAD-RUBIE felirattal zárja le a képmező díszítését.²¹ A képmezőben látható a készítő mester bélyege is: *Cerialis*, aki Rheinzabernben dolgozott Hadrianus és Antoninus Pius alatt (OSWALD 1931, 74). A sigillatákon kívül ebből a gödörből egy vörös festésű galléros tálka töredéke is kikerült. A Drag. 38 formát utánzó vékonyfalú edény a Pannóniában is jól ismert piros bevonatú edényfajtából való, amely főleg a II. sz. végén igen elterjedt, és több fazekas telep gyártotta a limes mentén. Az F gödörben is van egy ilyen piros festésű kiöntő csörrel ellátott tál, amely a dörzstálak rokona és szintén a II. sz.-ban kezdik gyártani vidékünkön nagyobb tömegben (BÓNIS 1942, 24). (4. kép 5). Az F. gödörben talált sigillata nehezen határozható meg. Az alakok elmosódottak, a jellegzetesen különálló tojástagok sem adnak elég útbaigazítást a sigillatákat készítő mester felismeréséhez. A sigillatátöredék díszítésének beosztása, valamint anyaga szerint egy későlezouxi, vagy valamely keletgalliai mester (Heiligenberg, Ittenweiler) készítményének kell tartanunk. Ez az ismeretlen mester azonban szállított Pannóniába, amint azt egy aquincumi töredék és bizonyítja.²²

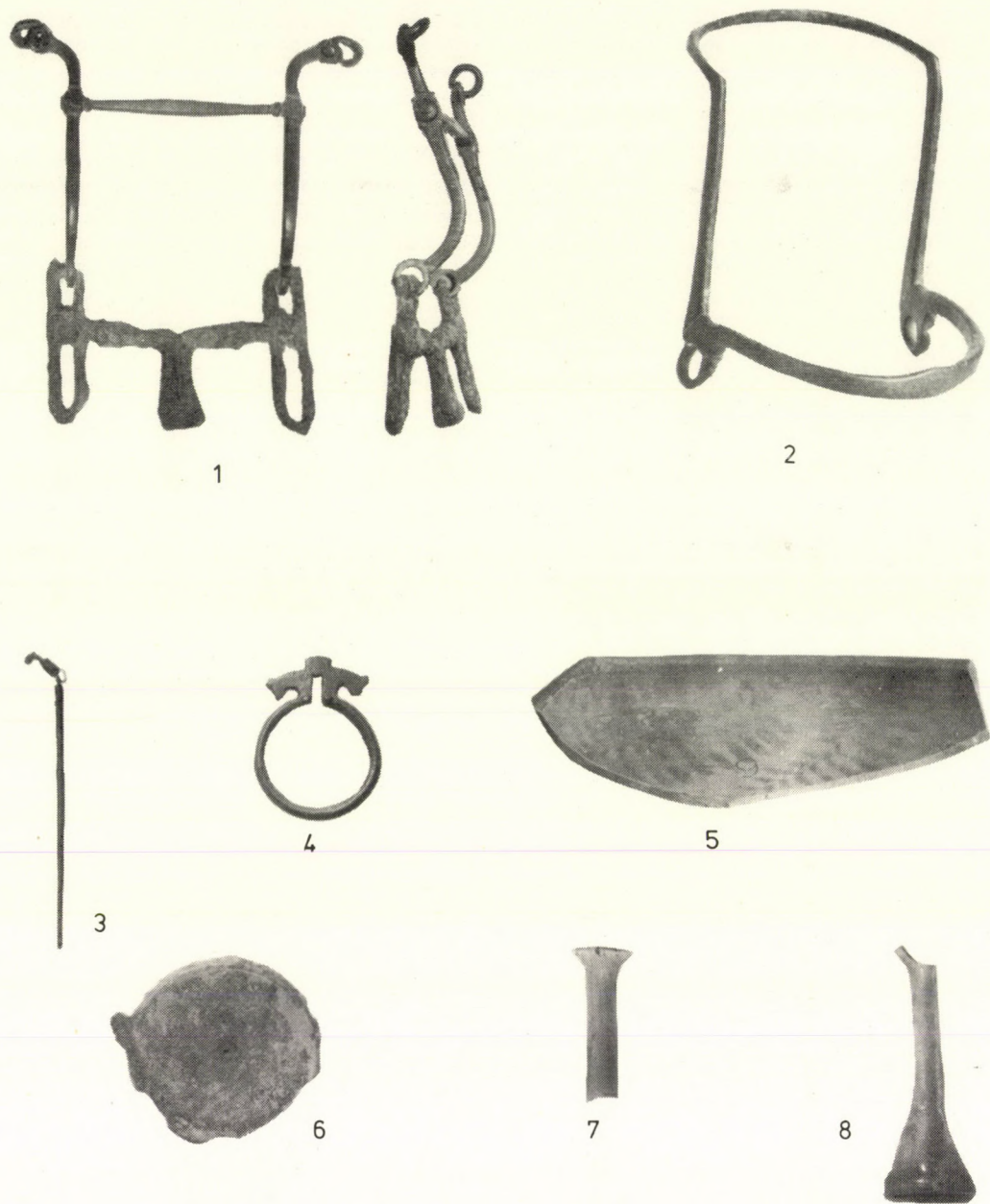
A IX. munkahely hulladékgödre is mind leletanyaguk összetételében, mind a datált sigillatákkal ugyanazt a kort határozta meg, mint az épület közelében talált római leletanyag: a II–III. sz.-ot. A szórványos anyagból egy közelebből meg nem határozható bronzedény talptöredéke (5. kép 6) felel meg ennek a kornak, a IV. sz. emléke egyedül II. Constantius centenionalisa, amely ugyancsak szórványként került ki a földből.

A római sírok temetkezési rítus szerint két csoportra oszthatók: hamvasztásos és csontvázás sírok.

Az ásatások folyamán előkerült hat hamvasztásos és három csontvázás sír. Mint látni fogjuk, szorosan a temetőhöz tartozott egy eltemetett ló is, ahol a mellékletül odatett lószerszám és zabla érdekes rekonstrukciós kérdéseket vetett fel.

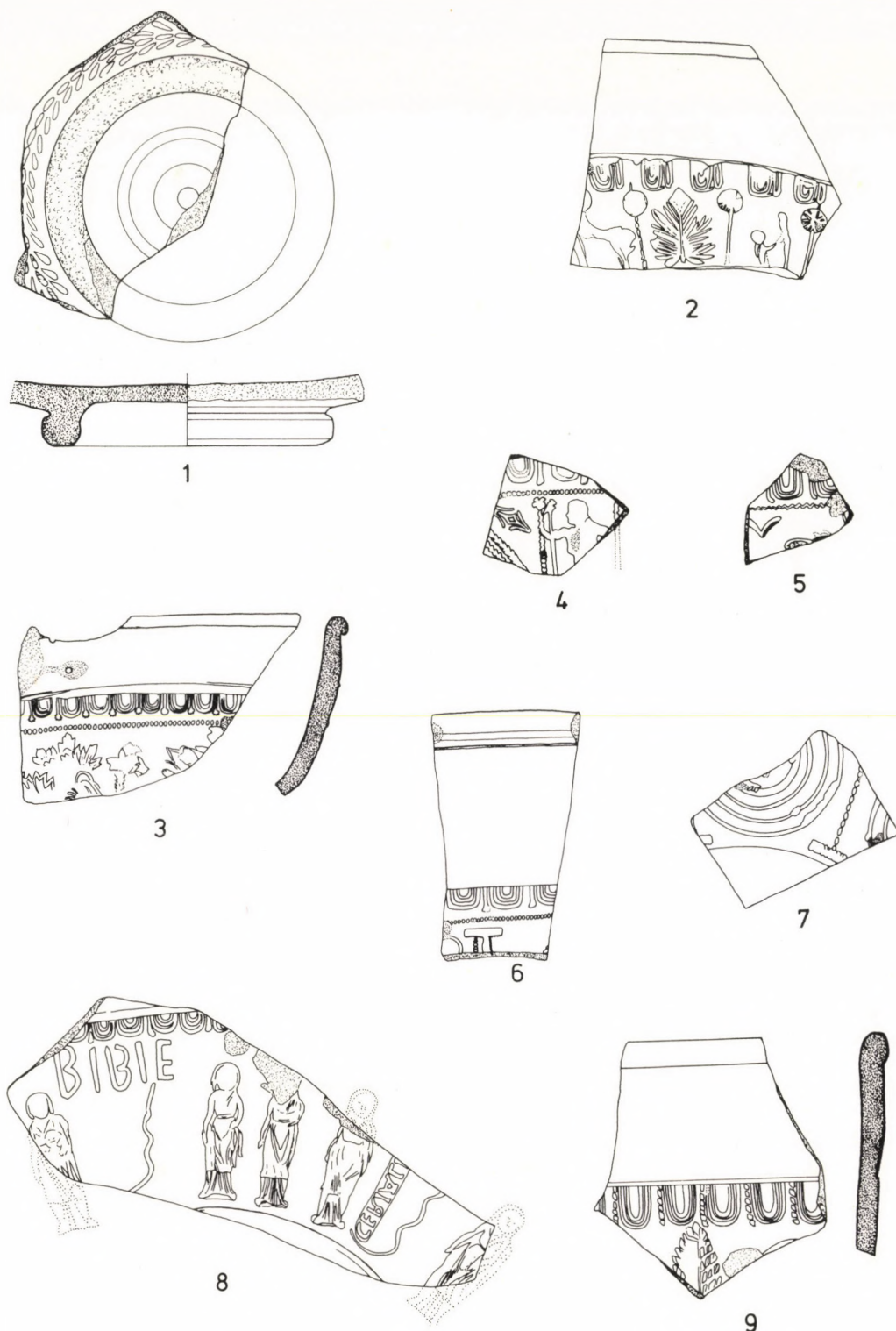
A hamvasztásos sírok az átmetszett úttól D-re, a tábortól távolabb fekszenek, minden látszólagos rendszer nélkül, egy csoportban (2. kép). Az ásatásnál egyelőre nem nyert bizonyítást, hogy a feltárt úthoz rendeződtek-e vagy sem. Egyforma sírrítust mutatnak. Lapos, nagyjában kerek medencében helyezték el a korábban máshol elégetett hamvakat. Az összegyűjtött hamvakat, faszenet és a mellékletek szétpattant, vagy összeolvadt darabjait helyezték el ezekben a lapos gödrökbe. A sírok nem mélyek: 50–90 cm között váltakoznak. Amennyiben eltérést mutatnak egymástól, ez az összegyűjtött hamvak mellé tett mellékletekben mutatkozik. Az egyik sírban új, ép mellékleteket helyeztek, a másikba pedig csupán a hamvasztás közben szétpattant és összeolvadt töredékek kerültek a hamvakkal együtt.

Az 1. sz. hamvasztásos sír mellékletei közül biztos korhatározást ad Aelius Caesar dupondiusa (†137). A többi melléklet közül a vastag füllel ellátott tűhöz kapcsolt kis kulcs, inkább amulet (5. kép 3), mint ékszerládika kulcsa. Miniatur kulccsal díszített tűt közöl Oroszlán Zoltán egy aquincumi sírleletből.²³ A hengeres bronzok sírleletekben rendszerint orvosi műszerekkel, vagy női sírokban tűkkel, esetleg stílusokkal együtt fordul elő.²⁴ Ugyancsak női sírra utal az illatszeres palack. A keskeny szegletes test és a hosszú nyak valamilyen sűrű anyag kicsepegtetésére teszi alkalmassá (olaj, illatszeres kenőcs). A forma ismeretes Pannóniából, méreteiben is hasonlót sorolhatunk fel a pannóniai üvegek készülő monografikus feldolgozásából. Az öt üveg közül az egyik emonai darab (Ljubljana) fenékbélyeges, egy aquincumi (Aquín. Muz. H. 343. ltsz.), és egy ismeretlen lelőhelyű, Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött üveg, fenékén körökből és pontokból alkotott domború rajzokat látunk, minden bizonnyal szintén mesterjegyek. Ezekhez járult most az oroszvári M betűs mesterjegy. A másik két, mesterjegy nélküli üveg lelőhelye Dunapentele (MNM 46/1907. 9), és Poetovio (ABRAMIĆ 1925, 119–124, Graz M. lsz. 1217), az oberranni temető egyik sírja. Kétségtelen import üvegpalack, itáliai vagy galliai gyárból került a pannóniai limes mentére. A forma és technika ismert az egész római birodalom területéről, és a szakirodalomban. Mercur-üvegek néven terjedtek el, az ilyen ábrázolású mesterjegyről kapván nevüket (4. kép 6). Az egyszerű M betűs mesterjegy azonban eddig ismeretlen ezeknél az üvegeknél. A II. sz.-ban kezdik gyártásukat egyiptomi mintára Itáliában és Galliában. Közelebbi analógiák hiányában nem dönthető el, hogy honnan szállították, de a pannóniai hasonló üvegek elterjedése inkább Itáliára mutat (KISA 1908, 780).

5. kép Oroszvár (Rusovce). Az 1942—1943. évi ásatás során talált leletek.
1. Zabla a 9. sírból, 2. Bronz orrszorító a 9. sz. sírből, 3. Tűhöz kapcsolt bronzkulcs
az 1. sz. hamvasztásos sírből, 4. Bronzcsat keret a 6. sírből, 5. Márványozott
festésű tál a római épület közeléből, 6. Bronzedény alja-szörvány,
7—8. Illatszeres üvegek az 5. sírből.

Abb. 5 Oroszvár (Rusovce). Im Laufe der Ausgrabung vom Jahre 1942—1943. zum
Vorschein gekommene Funde. 1. Kappzaum aus Bronze, 2. Trense aus Grab 9,
3. An eine Nadel angehefteter Bronzeschlüssel aus dem Brandgrab Nr. 1.,
4. Bronzeschnallenrahmen aus Grab 6, 5. Marmoriert bemalte Schale aus der Nähe
des römischen Gebäudes, 6. Unterer Teil eines Bronzegefäßes — Streufund,
7—8. Parfömläschchen aus Grab 5.

6. kép Oroszvár (Rusovce). Az 1942—1943. évi ásatás során talált terra sigillaták (lelőhelyükhöz ld. az összesítő táblázatot). 1—2. Dél-, 3—6. Középgalliai áru, 7—9. Rheinzaberni sigillaták. M = 1 : 2. (Kuczogi Zs. rajza.)

Abb. 6 Oroszvár (Rusovce). Im Laufe der Ausgrabung vom Jahre 1942—1943. gefundene Terra sigillata-Gefäße (zu ihrem Fundort s. die zusammenfassende Tabelle). 1—2. Südgallische Ware, 3—6. Mittelgallische Ware, 7—9. Sigillaten aus Rheinzabern. M = 1 : 2. (Zeichnung von Zs. Kuczogi.)

A 2. sz. hamvasztásos sírból legnagyobbbrészt töredékes leletanyag került ki, kizárólag kerámia. A kevésbé jellegzetes házi kerámia ebben az esetben semmiféle támpontot nem ad a sír közelebbi meghatározásához. A sírban talált két firmamécse nem sokat mond a számunkra (4. kép 3—4).

A legbiztosabb datálást adja egy kis kormos terraszsigillata töredék, amely lezoux-i gyártmány, és így a sír is a II. sz.-ra tehető.

A 4. sz. hamvasztásos sír datálásánál ismét egy sigillata töredék jelent segítséget. A Drag. 31 mintájú tányér fenekén *Stabilis mester* bélyegzőjének töredékét olvassuk. A mester ismert rheinzaberni fazekas, az Antoninusok korában dolgozott (OSWALD 1931, 306). Gyártmányai a pannóniai limes mentén végig elterjedtek (JUHÁSZ 1933, 153, 300, 304). Ez a sírlelet is a korábban ismertett két hamvasztásos sírhoz kapcsolódik, talán kissé módosítva azok datálását. Ennél ugyanis biztos, hogy a II. sz. közepénél semmiképpen sem korábbi, feltétlenül a század második felében, sőt inkább a végéről származik. Az 5. sírből csak két illatszerez üveg (5. kép 7—8) került elő, ezek közül is csak az egyik mutat jellegzetes formát. A csonkakúp alakú, befűzött nyakú, vastag fenekű, világoskék üvegcsék nem ritkák a limes mentén a II. sz.-ban. Mint zárt leletre hivatkozhatunk egy brigetioi hamvasztásos sírra, ahol ennek az üvegnek párja egy *Resatus*-típusú tállal és egy firmamécsessel együtt került elő (Kálay gyűjt. 477 c lsz). Korban tehát ez a sír is szorosan kapcsolódik az előbbiekhöz.

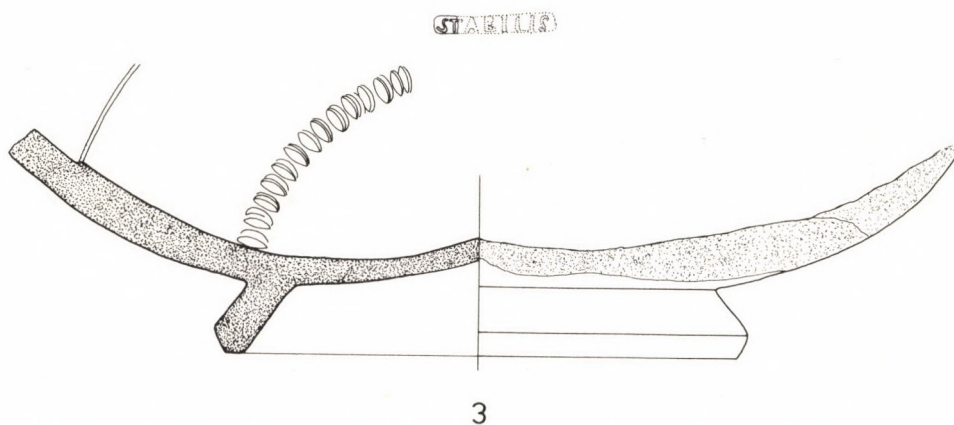
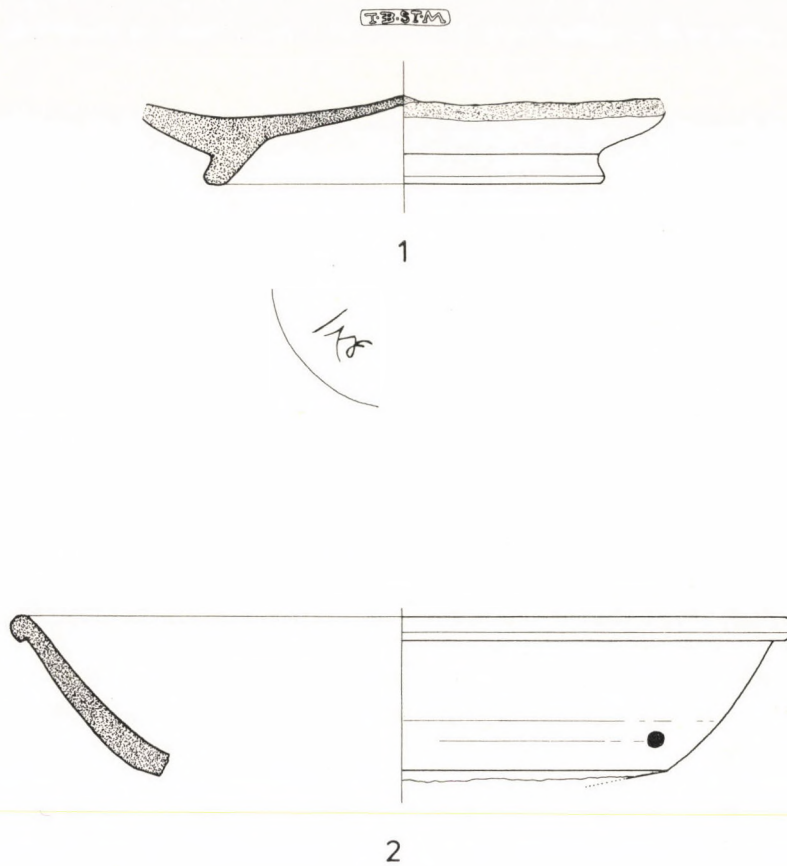
A hamvasztásos sírokból előkerült leletanyag egyértelműen határozta meg az öt hamvasztásos temetkezés korát a II. sz.-ra, valószínűleg a század második felére. Ehhez a leletanyaghoz csatlakozik egy füstölőtál töredéke (4. kép 7), mint szórványlelet. Hasonló talpas nyersszínű talakat mindig hamvasztásos sírokban találunk, tehát feltehető, hogy a töredék is egy ilyen bolygatott sírből származik. Korban — bár biztos datálása szinte lehetetlen — természetesen ez is megfelel a többi sírra érvényes datálásnak (BÓNIS 1942, 24). A kissé távolabb fekvő feltételezett 8. sz. hamvasztásos sír, amennyiben a bolygatott sír mellékletei fényt derítenek korára, szintén a II. sz.-ra jellemző. A töredékeiben felismerhető három edény közül az egyik egy kis fémes fényű, bevonatú ún. belga csupor töredéke, a másik egy völgyelt pohárka, kóporos díszítéssel, finom festéssel, a harmadik matt fényű szürke fazék. Az első két edényfajta állandó melléklete a limesmenti hamvasztásos síroknak, közelebbi analógiájukat felsorolni a kis töredékek elégtelensége miatt lehetetlen.

A három csontvázas sír közül éremmel datált a 6. sz. sír. Probus császár billonja a III. sz. végére helyezi a sír korát (276—282). Mivel az érem éles metszésű, kevésbé kopott, feltehetjük, hogy nem sokkal a kibocsájtás után kerülhetett a sírba. Annál kopottabb a sírből előkerült nagy kerek csatkeret (5. kép 4). A díszítés állatfejei csak körvonalakban

figyelhetők meg. Csökevényes díszítésként fogható fel az itt alkalmazott áttört állati fejek és promoték mellett. Kétségtelenül a bennszülött díszítő ízlés késői elsematizálódását kell látnunk ennél a darabnál. A csatkeret forma általános, elég itt a szomszédos carnuntumi darabokra hivatkoznunk (GROLLER 1903, 117, Fig. 60,5). Sírleletünk darabja újabb biztos korhatározás a csatok későrómai továbbélésére. Hasonló, de egyszerű sarkos kiugrású csat került elő Maximianus Herculus éremmel egy carnuntumi feldőlt szarkofágból (GROLLER 1907, 54 és 79, Fig. 35,2). A sírleletben előforduló szürke behúzott szélű tál, e sokáig élő forma biztosabb datálását segíti elő. Ez a tálforma, amelyről már korábban beszéltünk, megvan a 7. sz. sírban is, amelyben a kis kék gyöngyökön kívül ez a legjelentősebb sírmelléklet. Bár sem a tál, sem a gyöngyök közelebbi időmeghatározást nem adnak, a sír közelsége a 6. sz. sírhoz, azonos rítusa és keletelése meggyőző bennünket arról, hogy ez a sír is a III. sz. végéről való.

Távol az ismertett két csontvázas sírtől, azonos keletelés mellett találtuk meg a 10. sz. csontvázas sírt. A sírből előkerült két edény közelebbi datálásra nem alkalmas. A széles tál ugyan kelta hagyományokra megy vissza, de a szív alakú profilú változat megvan a II. és III. sz. folyamán (BÓNIS 1942, 23; 23. t. 3). A sötétszürke csillámos anyag pedig legfeljebb a helyi készítést húzza alá. Feltűnő ugyanis ezeknek nagy száma Oroszvárt, általában pedig Carnuntum közelében, bár ebből következtetést levonni nem szabad, hiszen ez a kerámia mindenütt otthon van. A kétfülű kancsó hasán piros festett sáv van, ebből azonban nem következik, hogy még a II. sz.-ból származnak, a sír datálására tehát majdnem semmiféle támpontunk sincs (4. kép 2). Egyetlen megemlíthető momentum, hogy ezen a területen a csontvázas sírok a III. sz. végéről valók, a hamvasztásosak pedig korábbiak. Megfelel ez a megfigyelés a Pannóniában általános szabályként elfogadott sirritus változásnak, amely szerint nálunk a II. sz. végén, a markomann—szarmata háborúk idején váltja fel a hamvasztásos temetkezést a csontvázas. Ez a megfigyelés azonban nem alkalmazható általános szabályként, mivel éppen újabban kerültek elő olyan kevert rítusú temetők (Brigetiban a Járóka és Gerhát temető), ahonnan kikerült bizonyító anyag ezt a szabályt lényegesen módosítja majd.

A VIII. sz. munkahely legkiemelkedőbb római lelete a 9. sz. jelölt sír, amelyben egy ló és egy kutya csontváza volt. Az állattemetés korát azonnal elárulta a sírban talált római kori zabla. A hitelesítő ásatás — mint azt már korábban leírtuk — bebizonyította, hogy itt nem a Pannóniában jól ismert római kori kocsitemetkezés rítusáról van szó, hiszen az ásatás semmi olyan leletet nem eredményezett, amely kocsialkatrésznek volt minősíthető. Csakis egyszerű állattemetkezésről van szó. Ugyanezen a munkahelyen ástak ki egy másik lócsontvázat is. E mellett azonban semmi olyan leletet nem találtak,

7. kép Oroszvár (Rusovce). Az 1942—1943. évi ásatás során talált terra sigillaták (lelőhelyükhöz ld. az összesítő táblázatot).
1—2. Középgalliai áru, 3. Westerndorfi sigillata. M = 1 : 2. (Kuczogi Zs. rajza.)

Abb. 7 Oroszvár (Rusovce). Im Laufe der Ausgrabung vom Jahre 1942—1943. gefundene Terra sigillata-Gefäße (zu ihrem Fundort s. die zusammenfassende Tabelle).

1—2. Mittelgallische Ware, 3. Sigillata aus Westerndorf. M = 1 : 2.
(Zeichnung von Zs. Kuczogi).

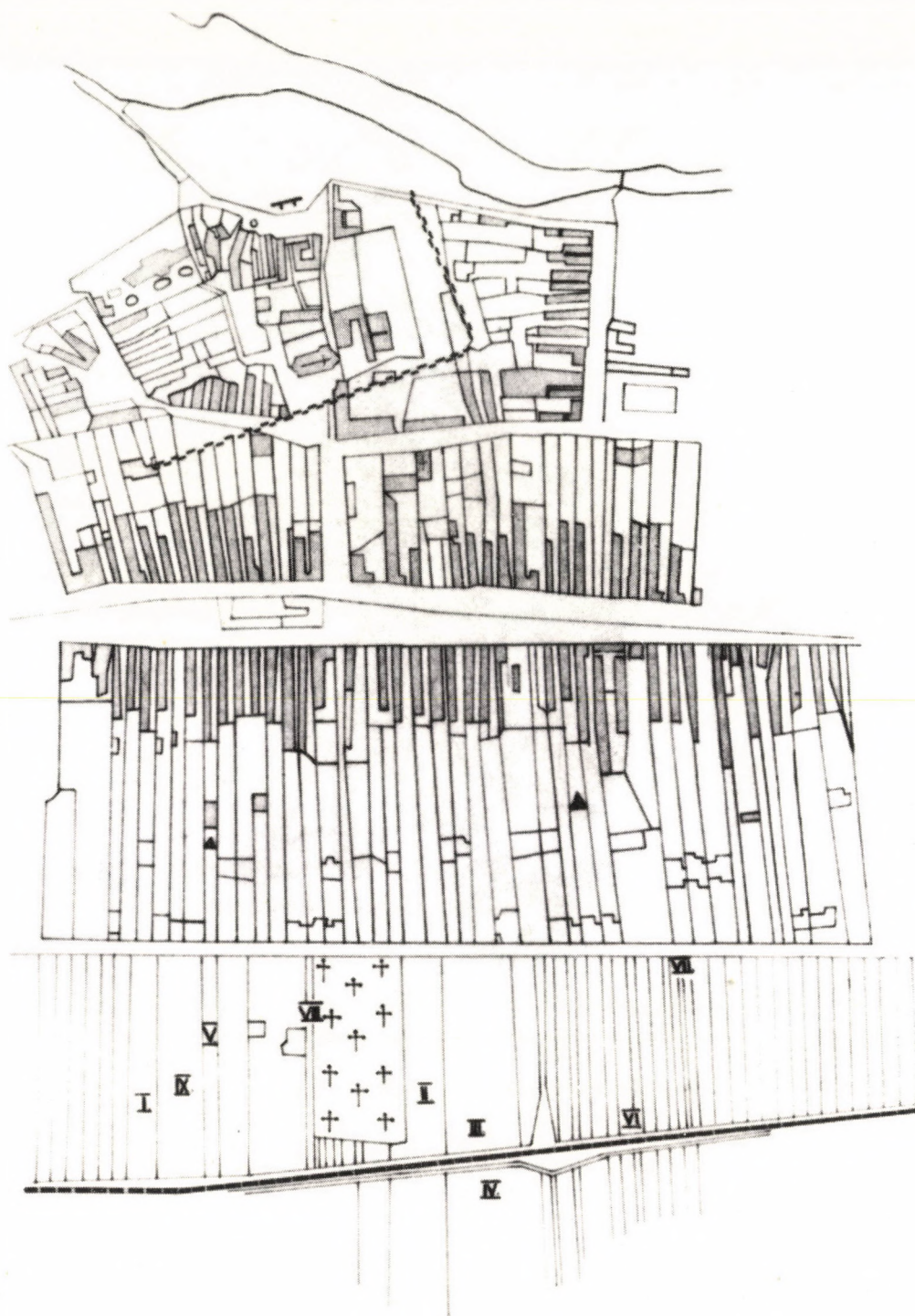
amely korát eldöntötte volna, mégis valószínűleg ez is a római korból származik. A síroknak jellegzetes irányítása nem volt, részletekre a temetésnél a sírmellékletekből sem következtethetünk, egyetlen megfigyelés lehet, hogy látszólag a temető szélén voltak ezek a lócsontvázak, legalábbis az ásatás folyamán ettől Ny-ra nem találtunk már római temetést. Hasonló megfigyelést tett Barkóczy László is Brigetionban, az ún. Gerhát-temetőben, ahol a temető szélén ástott ki három felszerszámozott lovat, az egyiket kutyával.²⁶ Emberi sír ezek közelében sem volt, legalábbis olyan, amely bármiféle összeköttetésben volt a lovakkal. Első kérdésünk az lehet, hogy a lótemetkezés van-e valami távolabbi rituális összefüggésben a temetővel. Hogy nem egyszerű dögtemető, az kitűnik a 9. sz. fejszerszámmellékletéből, még inkább a brigetioi lovagnál, ahol a lovak fel voltak szerszámozva. A lótemetkezések megítélésére két lehetőséget látok. Vagy a temető végébe helyezett kedvenc állatok nyugvóhelye, vagy az emberi temetkezés rítusával valamilyen összefüggésben van. Galliában, Sogny-aux-Moulinsben 26 fiatal ló csontvázát ásták ki, gyakran kutya és kecske csontvázával (LANTIER 1931, 134). Mint az első ilyenfajta leletet közlik Franciaországból. Az állatcsontvázak kétségtelenül mellékletekkel lettek eltemetve, hiszen megadják korukat is, a II. sz.-ra teszik idejüket. Az állattemetőt azonban úgy ismeretik, mint egy nagyobb villa elhullott kedvenc állatainak temetkezését.²⁷ Ezek szerint az emberi temetés rítusától teljesen független jelenséggel állunk szemben. Más oldalról a pannóniai sírkőábrázolásokon, éppen a kocsijelenetek között, amelyek összefüggése a temetkezési rítussal vitán felül áll, két esetben is a kocsival szemben egy nagyobb lovat ábrázoltak.²⁸ Gondoltak már korán a ló kultikus összefüggéseire a temetkezéssel kapcsolatban.²⁹ A kelta Epona istennő, teriomorf ábrázolásával hozható még kapcsolatba, hivatkozva az istennő állatának, a lónak túlvilági szerepére (NAGY T. 1942, 391). A pannóniai lótemetkezések, különösen a galliai lótemető ez utóbbi felfogása valószínűségét nagyban megerősíti. Az oroszári 9. sz. sír megfigyelései még kevés alapot adnak kultikus vonatkozású feltevések mégis felhívták a figyelmet arra, hogy a Pannóniában ugyan jól ismert, de még kellően meg nem figyelt kocsiitemetkezés mellett a lótemetést jobban meg kell vizsgálni, kapcsolatuk az emberi sírokkal további kutatást igényel, a szerencsésebb leletek a kérdést kétségtelenül el fogják dönteni.

A 9. sz. sírban elhelyezett lószerszámmal kell foglalkoznunk. A lószerszám — mint már korábban említettük — nem volt a lócsontvázon, hanem a sírban a ló feje előtt feküdt. Az előkerült részek bizonyították, hogy fejszerszám, helyesebben kantárat került a sírba, természetesen csak a szerszámzat bronz és vas részei maradtak meg, a szíjak elpusztultak. A bronz és vas részek fekvése értékes támpontokat ad a szerszám rekonstrukciójához, de természetesen nem egészen egyértelműen határozo-

ták meg a szerszámrészek alkalmazását, szükséges tehát kitérni a kantáratat visszaállításához.

A fejszerszám két lényeges része a 9. sz. sírból: a bronz orrszorító és a vasból, bronzból kombinált zablá (5. kép 1—2). A többi kis karika és csüngő dísz, majd látjuk, a kantáratat rekonstrukciójánál nem játszik jelentős szerepet. Az orrszorító a többi pannóniai orrszorítóval összehasonlítva, az eddig előkerült darabok között a legegyszerűbb. Az orrszorító első rekonstrukciójánál helyesen határozták meg a korábban ismeretlen rendeltetésű tárgyakat. Rajzban rekonstruálták, hogy miként húzták a ló orrára, de a két alsó kerek fülön keresztül dugva egytagú zablát képzeltek el (ZSCHILLE—FORRER 1893, 7 Taf. 5,7). Az első rekonstrukció ellen szóltak csakhamar olyan leletek, amelyeknél az orrszorító feszítő korongokkal kombinálódott, bebizonyosodott tehát, hogy a zablapálcát nem húzták át az orrszorító fülein, és nem is került a ló fejére (JACOB—KOEPP—RITTERLING 1899, 127—128, Taf. 27, 1—2). Másrészt egyre több olyan orrszorító vált ismertté, amelyeken a fülek nem kerek, hanem négyszögletesek voltak, tehát nem zablapálcát, hanem szíjat húztak át rajtuk.³⁰ A legdíszesebb orrszorító emaildíszítésű gombbal a newsteadi táborban került elő (CURLE 1911, 297 pl. 71, 4). A pannóniai zárt kocsileletekben is megtaláljuk az orrszorító mellett a kétagú vaszablát, a zablapálcák végén nagy karikákkal, az orrszorító fülénél pedig ugyanakkor sehol sem volt vasrozda, az áthúzott zablapálcák kétségtelen nyoma.³¹ Természetesen nem mindegyik fejszerszámon volt orrszorító.³² Kétségtelen azonban, hogy az orrszorító zablá nélkül nem volt elég a ló hajtására, irányítására. Tehát egyszerű egy-kétagú karikás vaszablákkal, feszítőkörongokkal kombinált zablával, illetve — mint az oroszári szerszámnál látjuk — feszítőtaggal ellátott ún. csikózablával együtt alkotnak teljes fejszerszámot. A lószerszámleletekben legritkábban az utóbbi fordul elő, ez adja az oroszári szerszámnak különleges jelentőségét. Eddigi ismereteink szerint hiteles ásatásból csak Gradacból (Bosznia) egy római épület törmelékei közül került ki két szerszám rész ilyen kombinációban (FIALA 1893, 522, T. 6, 9). Leletünk annyiban tér el a gradacitól, hogy amíg annál az egész zablarész vasból van, addig a mi csikózablánknál csak a hajtogatott zablapálca van vasból. Newsteadban is előkerült a csikózabla és az orrszorító, de nem egy helyen (CURLE 1911, pl. 71. 3—4). Vizsgáljuk meg most külön a zablát, összehasonlítva más zablával, kíséreljük meg rekonstrukcióját és használati módját elképzelni az orrszorítóval kombinálva.

A gradaci zablá hajtogatott pálcája egyszerűbb tagolású az oroszárinál. Az oroszári zablá vasból készült része csak mai rozsdás állapotában látszik egytagúnak, tulajdonképpen három tagból áll, középen hajtogatott pálca a két hosszú fülben, ahol tengelyként eredetileg mozgott. Ugyanezt a tagoltságot mutatja a Zschille-féle gyűjtemény egyik ró-

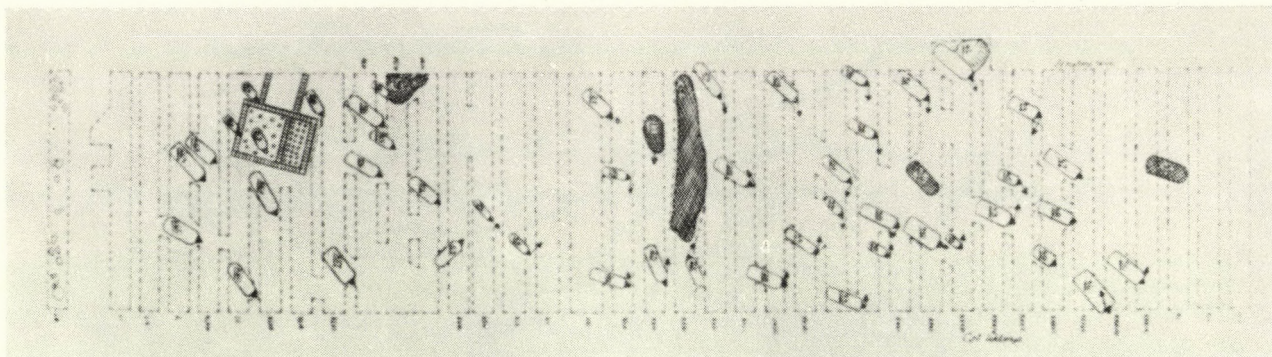

8. kép Gerulata (Oroszvár) táborának feltételezhető kiterjedése és az 1942—1943. évi ásátások során kutatott lelőhelyek.

VII. a római út, VIII. állattemetkezések, IX. a D—E—F hulladékgyűjtők.

Abb. 8 Mutmaßliche Ausdehnung des Kastells Gerulata (Rusovce—Oroszvár) auf dem Gemeindeplan mit den Fundstellen der Grabungen 1942—1943.

VII. Römische Straße, VIII. Tierbestattungen, IX. Abfallgrube D—E—F.

9. kép Az 1942—1943-ban feltárt római épület a XI. századi temető térképén (Oroszvár—Szmetana telek). (A kutatóárkok szélessége valószínűleg 1 m.)

Abb. 9 Das römische Gebäude freigelegt 1942—1943. auf dem Plan des Gräberfeldes aus dem 11. Jh. (Rusovce—Oroszvár, Grundstück Szmetana.)

mai kori zablája (ZSCHILLE—FORRER 1893, Taf. 6, 3). A brestovica-i kocsilelet zablájáról készült felvételen az egyszerű tagoltság felismerését némileg zavarja a hozzá kapcsolt vaslánc, amely a fejszerszám szíjazatának egy részét pótolta (VELKOV 1940—1942, 194, 270. kép). A felsorolt négy analógia kisegíti az oroszvári zabla rekonstrukciójánál. Áttört díszű hasonló garnitúra lehetett geinsheim-böbingeni kocsilelet egyik fejszerszáma (SPATER 1929, 84, 75, 20—20a). A zabla töredékes és a zablapálca hiányzik, tehát bizonytalan, hogy milyen közeli analógiája volt az oroszvárinak. Ugyanez vonatkozik a hofheimi vaszablára (RITTERLING 1913, 169, 7; Taf. 19, 20, 36). Zablánk vasfülein ugyanis nincs nyoma annak, hogy miként akasztották a szerzám pofaszíjára. A négy analóg darabon ugyanis karika maradt ezen a fülön, jelezve, hogy innen gyeplőszár indult ki, tehát az oroszvári zablánál a pofaszíjak a tengely két végéhez voltak erősítve, a gyeplőszárak pedig a fülek nagyobb nyílásába lettek bekötve. Ugyancsak gyeplőszárak indultak ki a feszítőtag két végébe kapaszkodó két karikából. Így tehát csak a hajtogatott vasrész került a ló szájába, az egyenes bronztag nem, a feszítőtagok hátrahúzásával ez a bronztag szorította meg az állat alsó állkapcsát. Lovaglásnál, vagy hajtásnál az ilyen csikózabla feszítőivel, két gyeplőszárával hintázva követte a ló mozgását (ZSCHILLE—FORRER 1893, Taf. 6, 1b és 2b). A feszítőtagok füleinek kopásából jól látható a mozgás okozta surlódás hatása.

Az oroszvári feltűnően keskeny orrszorítónál két fül erősen széthajlik, a füleken és az orrszorító sarkában szíjtól eredő kopás látszik. Az orrszorítót

tartó szíjazat a füleken ment át, valószínűleg a ló orrán keresztbe volt áthúzva, a füleknél pedig széthúzva, mint felső gyeplőszár ment a zabla vasfüleihez. Így a homlokszíjhoz csatlakozó két szíj a ló orrán keresztelte egymást, át volt fűzve az orrszorító fülein, és a felső gyeplőszárat alkotta, ezzel szorították le a makrancoskodó állat orrát, míg a feszítő végéről kiinduló alsó gyeplőszárral a ló állát fogták. A lelethez tartozó karikák az orrszíj és a homlokszíj csatlakozását jelzik a fejszerszámon, esetleg külön a ló álla alatt áthúzott állszíjat.³³ Ugyancsak ezek a karikák szíjosztóként a homlokszíjon is lehettek, ahonnan az orrszorítóhoz és a zablához indult ki a szíjazat. Az áttört díszű kis csüngő a homlok közepén lógott.³⁴

A csikózabla fejszerszám tehát nem közönséges a római leletek között. Kétségtelenül szilajabb lovak betörésére használták, különösen akkor, ha — mint itt történt — orrszorítóval párosult. Az is valószínű, hogy nem befogott, hanem hátslovak számára készült. A felsorolt analógiák közül kiválik szép kidolgozásával a csikózabla, közelebbi korát mégis nagyon nehéz meghatározni. A Zschille-féle analóg zabla korát nagyjában az I—III. sz. közé teszik (ZSCHILLE—FORRER 1893, 15). A gradaci zablát egy IV. sz.-i épület romjai között találták (FIALA 1893, 522). A brestovica-i kocsileletből semmi olyan jellegzetesség nem adódik, amely a leletet közelebből időhatárokhöz kötné (VELKOV 1940—1942, 189). Úgy látszik, a csikózabla a római császárkorban mindenütt és általánosan használt lószerszám volt. Formáját kevés változtatással alkalmazták a hátslovak megfékezésére.³⁵